

Національна академія наук України

Міжнародна асоціація україністів

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського

VIII МІЖНАРОДНИЙ КОНГРЕС УКРАЇНІСТІВ

УКРАЇНОЗНАВСТВО ОСВІТА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ

ЧАСТИНА ПЕРША

КИЇВ
Видавництво ІМФЕ
2017

УДК 37:061.2](100=161.2)+39+37
М-58

Друкується за рішенням вченої ради Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

Головний редактор: *Г. Скрипник*

Редакційна колегія: *Б. Ажнюк, Г. Бондаренко,
В. Борисенко, В. Даниленко, Н. Кононенко,
О. Паламарчук, Г. Семенюк, Р. Сенькусь, В. Сергійчук,
Л. Шевченко, Т. Шевчук*

VIII Міжнародний конгрес україністів. Українознавство. Освіта.
Збірник наукових статей. Частина перша / [голов. ред. Г. Скрипник] ;
М-58 НАН України ; МАУ ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2017. – 290 с.
ISBN 978-966-02-7594-2 (загальний)
ISBN 978-966-02-8539-2

Збірник містить доповіді учасників VIII Міжнародного конгресу
україністів, присвячені висвітленню проблем становлення та функціо-
нування вітчизняних і зарубіжних україністичних освітніх центрів.

Видання розраховане на науковців, викладачів та студентів вищих
і середніх спеціальних навчальних закладів, широкого кола шануваль-
ників українського фольклору.

ISBN 978-966-02-7594-2 (загальний)
ISBN 978-966-02-8539-2

© ІМФЕ ім. М. Т. Рильського
НАН України, 2017

© Міжнародна асоціація
україністів, 2017

ОСВІТЯНСЬКІ АСПЕКТИ ВИСВІТЛЕННЯ ПОСТАТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Наразі в освіті здійснюється своєрідний прорив: стрімка хвиля інформатизації торує собі принципово нове русло в усіх сферах людської діяльності. Кожна година сьогодні продукує море інформації, що стрімко заповнює Всесвіт усілякими потрібними та непотрібними матеріалами. У минуле відходять ідеологічні концепції, а поліваріантність мислення та дії стає нормою для багатьох мислячих верств суспільства.

Однак не варто ідеалізувати новітніх технологій – стрімке зростання знань часто призводить до розмивання меж розвитку культури, а національний компонент губиться в мареві інтернаціонального процесу. Безумовно, поки не йдеться про втрату національної ідентичності багатомільйонного українського народу, але культурна складова значно забаламучується безвідповідальністю деяких категорій людей, а подекуди ми можемо стикатися й із плановим нищенням історичної правди. Тільки підміна вже є не надбанням державних ідеологічних шукань, а частиною загального чи точечного руйнування української самобутності.

Тарас Шевченко не випадково став мішенню для дошкульних проявів ворожості до українського народу – його масштаб і надзвичайний внесок у вітчизняну культуру намагалися перекрутити з різних мотивів. Недоброзичливцям зрозуміло, що, втративши провідні позиції в очах загалу, він не пішов би один – оголилася б нація працьовитих хліборобів, обдарованих поетів, співців і будівничих власної долі. Злі язики «підводили» до думки, що наш народ не здатен породити генія, що всі наші видатні люди – це лише посередності і злодюжки.

Якщо раніше закиди у ставленні до великого Кобзаря були поодинокими і відкидалися переважною більшістю суспільства, то сьогодні паплюження набуло системного характеру, студіююча молодь долучилася до цькування поета часто-густо тільки тому, що основне джерело інформації про нього – Інтернет. Спробуємо ввести в найбільш популярну пошукову сис-

тему запит «Тарас Шевченко». Отримаємо 980 240 посилань. Однак значна кількість зовсім не передбачає їхню якість.

Кожен результат пошуку відтворює певну тенденцію, що не може не викликати заспокоєння. Ми стикаємося з необхідністю зробити своєрідний вибір – піднімати планку дозволеності в царині інтерпретації віртуального образу Т. Шевченка чи виявляти активну протестну позицію, заздалегідь плануючи зупинити «інтернет-каток».

Ми вважаємо, що освітянській спільноті вже варто відійти від споглядальної позиції й активно здійснювати власну збалансовану політику у становленні живого образу історичного минулого українського народу, невід'ємною частиною якого є життя та творчість Кобзаря. Це умовне рішення має бути сформоване на рівні громадської позиції окремих людей і консолідованих спільностей, скероване нагальною потребою надавати кваліфіковану допомогу в пошуці та засвоєнні правдивої інформації про очільників українського культурного процесу.

«Битва за Шевченка» – так ми умовно могли б назвати сьогодні ті події, які розгортаються в безмежному просторі Інтернету. Для нас зрозуміло, що це лише один з напрямів, де нація відстоює свої права на гідну репрезентацію власного історичного минулого. Саме Інтернет уже сьогодні є найбільшою освітянською площиною отримання інформації, а хто її контролюватиме – той має більші шанси зберегти власну тенденцію в осягненні доби.

Якщо брати до уваги шевченкіану української діаспори, то вона створювалася в численних країнах світу впродовж багатьох років. Характерно, що значна її частина мала вихід на дитячого читача. Назвемо лише кілька творів. Це, скажімо, «Перші кривди: оповідання з дитячих літ Кобзаря» А. Лотоцького (1925), «Шевченкова верба» Б. Лепкого (1923), «Селянський король» Ю. Липи (1949), «Шлях велетня. Люстрована біографічна розповідь про Тараса Шевченка» Н. Лівицької-Холодної (1955) тощо. Кожен із цих творів доступний нині в Інтернеті, але їхню роль у навчальному процесі важко встановити.

Знаменно, що своїми творами автори з діаспори прагнули сформуванню в дітей національну свідомість. Так, видавець М. Борецький у передмові до естетичної оповіді «Шлях велетня...» писав, що зображене в цьому творі подвижництво вели-

кого Кобзаря «є для нас найвищим прикладом самопізнання і безпосереднього шукання вселюдських правд, приклад найвищої національної ідейності, цілковитої самопошанування і безкомпромісності супроти ворожих Україні сил».

У контексті потоку української шевченкіани для дітей доцільно розглядати й естетичні оповіді Д. Чуба «Живий Шевченко», які друкували в 1947, 1963 роках за кордоном і в 1994, 2004 роках у київських виданнях. Автор – родом з Полтавщини. У бурхливі роки Другої світової війни доля закинула його за межі України, а пізніше він виїхав до Австралії. М. Слабошпицький писав: «Є на тому континенті маленький український острів, без перебільшення можна сказати, створений наполегливими зусиллями таких людей, як цей чоловік... І душею всіх таких справ є він, Дмитро Нитченко, знаний ще в літературі як Дмитро Чуб (майже п'ять десятиліть тому прибрав собі цей псевдонім)» [15, с. 136].

Як письменник, Д. Чуб виступав у різних жанрах – спогадах, прозі, поезії та літературній критиці («Від Зінькова до Мельбурна», «Це трапилося в Австралії», «Вовчєня», «Стежки пригод» тощо). Серед його творчих здобутків чільне місце посідає і згаданий твір «Живий Шевченко». Це доволі вдала спроба показати, хоча й не масштабна, усе життя великого Кобзаря. На думку вчених, «автор ніде не намагається белетризувати події, а викладає їх стисло, постійно підкреслюючи достовірність посилаючись на джерела» [15, с. 139].

Переходячи безпосередньо до аналізу власне есе Д. Чуба «Живий Шевченко», варто відзначити його багатоплановість і посвяту дітям. Вісімнадцять документальних новел твору розкрили різні сторони життя Кобзаря, консолідуючи, при цьому, увагу на головних рисах його творчості й колізіях особистої долі. Відірваність від основних архівних джерел, певна розмитість меж есе не дали змоги автору створити синтезований твір з художньою основою, але не завадили комплексно розгашувати найвагоміший біографічний матеріал. Доречно дослідити ті принципи, якими керувався письменник, віднайти внутрішню логіку побудови його твору. Деякі жанрові аспекти розглянуті нами більш детально на матеріалі творчості О. Іваненко [2; 5–7; 9].

Історико-біографічний жанр має, безперечно, ряд своїх специфічних законів, дотримання яких є передумовою правдивого

висвітлення життя та діяльності видатної особи. Але закономірності самі по собі не можуть підмінити обдарованість митця, бо інакше ми мали б справу з низкою механічних витворів шаблонного взірця. Навіть створена за радянських часів серія «Літературний портрет» постала красномовним свідченням до певної межі вільної манери в подачі українських літературних діячів. Ще більшою свободою творення скористався Д. Чуб, який перебував за межами континентальної України, в Австралії. Однак відмінність у лексичному складі, ідейні акценти в українській національній традиції зробили його твір «дитям» емігрантської школи, призначеним передусім для екзилії нашого народу, хоча це й не заперечувало значення «Живого Шевченка» в загальній шевченкіані.

Д. Чуб розпочав свій витвір невеличкою однойменною замальовкою. Уже власне назва підкреслила загальний дух, принцип, який закладено в розкритті образу Кобзаря, – показати його живим. Автор намагався відійти від панегіричної уславленої традиції, де з поета робили мумію, придатну лише як музейний недоторканий експонат. Письменник прагнув наблизити до нас живі риси Т. Шевченка – людини, і це багато в чому йому вдалося. Автору властиві вигадка, уява та, зрештою, історико-естетичне чуття.

Перше знайомство ще з молодим Тарасом Д. Чуб подав на матеріалі спогадів сучасників поета. Тут можна зрозуміти обережність і певну обмеженість у доборі художніх засобів, бо самі портретні характеристики, манери вдягатися та загальні риси зовнішнього вигляду не могли слугувати предметом необмеженого вимислу. Це ті статичні величини, які автор біографічного твору змушений використовувати з огляду на історичну відповідність. Інша річ, коли зовнішність історичної особи до нас не дійшла. Тут уже діяли великою мірою закони типізації, коли реконструювався вигляд, наприклад І. Федорова. Це ми спостерігаємо в повісті О. Іваненко «Друкар книжок небачених». У ній авторка зобразила друкаря кремезним, з довгим волоссям і променистими очима, хоча як виглядав першодрукар – ми не знаємо [14, с. 14]. Однак наголосимо ще раз, що подібне, по відношенню до тих персоналій, портретні характеристики яких відомі, неприпустимо.

Д. Чуб, при створенні свого твору, усвідомлював, що орієнтація на юного адресата вимагає обов'язкового зримого знайом-

ства з предметом зображення, бо інакше важко протягнути нитку живого розуміння історичної величі Т. Шевченка. На основі достовірних спогадів, автор подав збірні портретні характеристики поета його петербурзького періоду та під час його поїздок в Україну. Основу становлять свідчення І. Сошенка, О. Афанасьєва-Чужбинського, І. Тургенева, Б.-І. Клопотовського та П. Шершавицького. З них вималювався образ міцної фізично й духовно людини, на яку наклали слід великі життєві випробування і яка позначена печаткою геніальності. Звичайно, при використанні мемуарних джерел, не можна покладатися на їхню цілковиту достовірність, оскільки вони були насамперед особистими враженнями оточуючих Т. Шевченка людей, конкретно прив'язаними до певних періодів життя. Твір Д. Чуба містить і фактичні помилки, як, наприклад, в описі І. Тургенева, де в Т. Шевченка сірі очі. Д. Чуб чомусь писав у примітках до цього опису, що поет був карооким [17, с. 10]. Він апелював до портретних і фотографічних зображень великого Кобзаря.

Але основну увагу в оповіді було приділено не стільки розкриттю зовнішніх показників, скільки – багатопланового внутрішнього світу великого Кобзаря. Стрижнем його життя була, безумовно, поезія. Витоки творчого обдарування Т. Шевченка, його перші літературні спроби штрихами подано в оповіді «Скринька з віршами». Коротко розповівши про поетову тягу з дитинства до поетичного слова, Д. Чуб безпосередньо переключився на перші проби пера. Хоча ракурс, на нашу думку, взято дещо умовно. Базуючи розповідь на малоімовірному епізоді про «скриньку з віршами під ліжком», який згадував у своїх спогадах П. Мартос, автор відійшов від чіткої концепції становлення епохального таланту поета. Спогади П. Мартоса, особливо згаданий епізод, піддав критиці О. Кониський – авторитетний дослідник життєвого шляху Т. Шевченка. Не стали вони провідними і для художньої шевченкіани. Не міг поет ставитися до вистражданих, вийшовших із серця, віршів настільки зневажливо, як це доведено до гротеску у згаданих спогадах, а також – перейнято Д. Чубом.

Правдоподібно показано тягу Т. Шевченка до поезії та малярства. Вирішення цієї проблеми полягало швидше в ідейній площині, аніж у естетичній. Наводячи аргументи на користь розвитку в поета більшого нахилу до живого українського сло-

ва, ніж до академічного пензля, Д. Чуб не задовільнився простою констатацією факту, бо хоча «автор біографічної повісті – раб фактичного матеріалу, але він небагато досягне, якщо буде тільки хронікером» [16, с. 343]. Автор підкреслює, що, незважаючи на зовнішній тиск, оточення Т. Шевченка, яке бачило в ньому лише художника, доля України не могла бути достатньо розкрита поетом у межах класицизму, домінуючого в тогочасній російській художній школі. Навіть утрата прихильності найближчих друзів і вчителів не могла зупинити Т. Шевченка в його нестримному потязі до поезії, що зумовило, зрештою, високий драматизм його долі.

Д. Чуб слушно наголошував, що з виходом «Кобзаря» розпочалася нова доба в українській літературі. У його замальовці «Твори Шевченка, їх напасники і оборонці» подано правдиву картину тогочасного шельмування російськими шовіністами перших паростків нової української літератури. Якщо радянські письменники були змушені, у силу суспільно-політичних обставин, спотворювати дійсність – подавати В. Белінського «другом» поета чи, щонайменше, взірцем для починаючого літератора, Д. Чуб не був зв'язаний ідеологічними догмами, тому широко показав усю ворожу сутність висловлювань В. Белінського, його шельмування Т. Шевченка, цілковите неприйняття та небажання розуміти права української мови і літератури на самостійний розвиток.

Справедливо наголошується, що контрастом до блюзнірського ставлення до творів Т. Шевченка з боку частини російської інтелігенції виступає нечувана популярність творів Кобзаря серед усіх без винятку верств українського суспільства. Автор звернув увагу юних читачів на те, що для народу він став своєрідним пророком, для найвидатніших тогочасних вітчизняних митців – був орієнтиром і надією на відродження нашого слова, променем у мрячних хащах зрусифікованої культури. У цій частині твору дала про себе знати й полемічна тональність авторської манери живописання.

Однак не лише на ідеологічному фронті точилася запекла боротьба. Наступна документальна новела «Жінки в житті Т. Шевченка», мабуть, найбільша в повісті Д. Чуба. У ній автор знайомить юних читачів з тим, що в силу багатьох обставин особисте життя Т. Шевченка не склалося, як і в переважній

більшості тогочасного українського літературно-суспільного аванпосту. І все-таки в серці він проніс чимало світлих дівочих образів, що допомагали йому встояти в нелегких випробуваннях з гірких юнацьких років до передчасної смерті. Ця драматична сторінка в особистому житті поета породжує роздуми про сенс її художнього осмислення.

Відомо, що тривалий час інтимне життя видатних особистостей було під офіційним табу, виходячи з морально-етичних міркувань. Але це спричиняло значну кількість викривально-сенсаційного матеріалу сумнівної якості. Звичайно, не варто ідеалізувати провідних представників України, не можна муміфікувати їхніх взаємин, доходячи до абсурду. Тож невиправданим є акцентування виключно на так званих темних сторонах їхнього життя, на їхніх недоліках. Дослідниця історико-біографічного жанру А. Акимова із цього приводу писала так: «... наближаючи до нас героя біографічної книги, у той же час не руйнується п'єдестал, на який його підняла історія» [1, с. 348].

Д. Чубу вдалося зберегти толерантне ставлення до особистого життя Т. Шевченка. Однак необхідно усвідомлювати, що «про видатних людей створені легенди, а письменник, риючись у документах, знаходить спростування легенд і навіть факти, які компрометують видатну особистість» [11, с. 31]. Інколи, для досягнення більшої виразності, автор удався до цитування творів поета, присвячених тій чи іншій особі. Особливо насичена присвята Оксані – його першому кохання. Т. Шевченко був дуже чутливим, здатним на полум'яне кохання. Мріяв він і про спокійне родинне щастя. Уводячи в конкретних випадках спогади сучасників і особисті враження Кобзаря, Д. Чуб створив правдиву картину драматичного пошуку Т. Шевченком своєї «другої половинки». При цьому, манера розповіді автора про такі пошуки поета то романтично піднесена, то оповита смутком. Цікаво, що при написанні цієї частини він звернувся до матеріалів професора П. Зайцева, доступ до яких радянським шевченкознавцям був закритий.

У кожній наступній оповіді Д. Чуб прагне зацікавити читача, розкрити для нього нові риси особистості Т. Шевченка. Скажімо, у новелу «Пригоди, дотепи, кмітливість» поміщено добірку анекдотичних ситуацій, байок із життя великого Кобзаря. Зі спогадів І. Сошенка, О. Афанасьєва-Чужбинського та Д. Кле-

менсова автор відібрав кілька цікавих історій. До них увів витівки під час студентських років (випадок з гусаком), розважання в період заслання (випадок з карикатурою). Зрозумілим було прагнення показати колоритне оточення поета, його невичерпну життєву енергію, здатність жартом переборювати негоду долі. Так у жартівливій манері Д. Чуб виявив неабияке обдарування.

В есе «Живий Шевченко» належну увагу приділено любові Кобзаря до дітей. Автор справедливо наголошував, що «діти <...> завжди були предметом його любові й радості», «діти теж його любили безмежно» [17, с. 51]. Він не мав своїх дітей, хоча ставився до чужих, як до рідних. Важка недоля не зробила його серце черствим. У розділі «Шевченко і діти» Д. Чуб яскраво проілюстрував любов поета до дітей. На жаль, автор не ввів у текст твору ряд цікавих і хвилюючих мозаїчних епізодів про спілкування Т. Шевченка з дітьми різних національностей.

Замальовка «Знання мов, улюблені книжки, письменники» присвячена творчим і особистим взаєминам Т. Шевченка з українськими, польськими та російськими митцями. Однак якщо автори радянських біографій поета, боячись звинувачень у націоналізмі, віддавали перевагу російському впливу на Т. Шевченка, то Д. Чуб навпаки намагався повністю вивільнити великого Кобзаря з-під такого впливу. Особливо чітко спостерігаємо це в наступній частині «Любов до України і ненависть до ворога». Уже в назві закладено певний сенс – ворог в однині мав означати Росію.

Ми вважаємо подібні перегини невинуватими. Звичайно, національні питання ніколи не були простими, особливо у стосунках українців з росіянами, проте проводити між ними непримиримі кордони навряд чи варто. Необхідно знайти розумний баланс і, виходячи з поміркованих позицій, підійти до ставлення Т. Шевченка до російських і польських митців, серед яких були прихильники й вороги його таланту. Якщо, скажімо, В. Белінський був явним противником поета, то М. Чернишевський хоча й не виявив повного розуміння патріотичних позицій, але висловлював повагу до Кобзаря. Д. Чуб, на жаль, подав чорно-білу картину без відтінків, що вже само собою не було художньо виправданим.

У цьому питанні ближчим до історичної правди був В. Барка – відомий письменник і дослідник з української діаспори.

У монографії «Правда Кобзаря» (Нью-Йорк, 1961) він зазначав: «Знаходилися серед російської громади однодумці його [Шевченка. – І. Б.], справжні світочі творчої думки і протестанти проти москалізму. Передусім – митець, що був найсвітлішою постаттю для молодого Т. Шевченка, вчителем його, духовним батьком і захисником... Поет звав його то “Карл Великий”, то “маляр Карл Брюллов”».

Окремо писав Д. Чуб і про патріотизм Т. Шевченка. Автор усе-таки не уникав певної «міфологізації», тому «можливо, це викликано й тим, що, скажімо, Т. Шевченко – національний символ України, у свідомості багатьох поколінь він значить куди більше, ніж просто поет і художник» [8, с. 130]. Хоча тут він свідомо протиставив себе радянським шевченкознавцям: «Патріотизм і боротьба проти Росії за вільну Україну – це складова частина життя і творчості Т. Шевченка. Та не так його хотять показати сьогодні підсоветські критики» [17, с. 61]. У площині національних взаємин Д. Чуб спростував твердження про те, що поет зрікся України, написавши ряд творів російською мовою. Це він доводить на прикладі перекладу російською мовою поеми «Слепая», яку Т. Шевченко свідомо не друкував за свого життя.

Документальна новела «Улюблені пісні» – найменша у творі Д. Чуба, однак насичена важливими спостереженнями. До найулюбленіших пісень поета належали «Зіронька», «Тяжко-тяжко в світі жити» та деякі інші. Талант Кобзаря виявився не лише у вмінні писати і малювати, але й у гарному співі. До того ж, співав він з великою проникливістю, захоплюючись предметом свого співу.

У замальовці «Арешт поета» відтворено події 5 квітня, коли Т. Шевченко поспішав на весілля М. Костомарова, де мав би бути старшим боярином, але його заарештували на переправі. Цим розпочалися довгі роки неволі. Причини арешту й самого суворого покарання поета – у його образливих поетичних рядках, що налаштовані проти царської родини, за кошти якої його було звільнено з кріпацтва. Однак Д. Чуб наполягав на ідейній участі Т. Шевченка в діяльності Кирило-Мефодіївського братства. Уже в наступних оповідях, зокрема «На шляхах неволі», «Полювання на тигра» та «Шевченко на сцені», автор подав у хронологічній послідовності роки заслання поета, вказуючи на негативні та позитивні (зрідка) моменти цього періоду.

Поет тяжко переживав не стільки фізичні страждання, скільки духовний гніт.

Одна з особливостей обдарування Д. Чуба полягала в тому, що він вдало вибудовував матеріал у своїх історичних новелах. Виграшним виявився ракурс динамічного розгортання подій, чого не так легко досягти, коли йдеться про загальновідомі документальні речі. Із цього погляду варта уваги замальовка «На крилах слави». Тут Кобзаря зображено дещо в незвичному для нього ракурсі: «У Петербурзі поет скоро стає модною постаттю. Старі й нові друзі, земляки й чужинці – вся петербурзька еліта шукає знайомства і приятелювання з Т. Шевченком» [17, с. 96]. Важко собі уявити метаморфози життя, що, як на хвилях, то опускало, то піднімало поета.

Незважаючи на те, що він був оточений увагою з боку найвидатніших людей того часу, його серце було в Україні. Особливо хвилює Д. Чуб зобразив останню подорож Т. Шевченка в Україну. Це було повернення не тільки до своїх братів, але й повернення до своїх старих знайомих. Тож для багатьох, без пафосу, він став рідним завдяки своїм життєвим поезіям. Новела «Нове видання “Кобзаря”» розкриває своєрідний триумф українського слова за умов жорстких утисків.

Але тяжкі роки солдатчини негативно позначилися на здоров'ї поета. Він помирав, знесилений хворобою. Д. Чуб подав детальний опис подій, пов'язаних зі смертю великого Кобзаря. Він не залишився самотнім, та вже ніщо не могло його врятувати. Смерть прийшла до Т. Шевченка саме в період нового піднесення його творчої активності. Не дожив він і до виплеканої мрії – відміни кріпацтва. Однак смерть не знищила найголовнішого – його духовної спадщини, що стала надбанням України.

Таким чином, є підстави стверджувати, що твір Д. Чуба «Живий Шевченко» розкрив основні віхи життя та творчості Т. Шевченка. У відносно невеликому за обсягом витворі за певними ідейними домінантами було сконцентровано наявний біографічний матеріал. Автор не виступив у ролі стороннього глядача, часто включався в оповідь, дав свою оцінку тому чи іншому висловлюванню поета. Його твір і зараз читається легко, є для дітей одним з кращих творів про Т. Шевченка, тому ми вважаємо, що варто ввести його до освітянського обігу.

1. *Акимова А.* История и биография // Прометей. Историко-биографический альманах «ЖЗЛ». – 1966. – Т. 1. – С. 347–353.
2. *Братусь І.* Життєва концепція молодого вчителя мусить ґрунтуватися на міцній національній основі. Інтерв'ю з Оксаною Іваненко // Літературна Україна. – 1997. – 25 грудня.
3. *Братусь І.* Уславлений у біографічному жанрі // Творчість І. Котляревського в культурологічному контексті доби. – Київ. – С. 18–22.
4. *Братусь І.* Осягання національної свідомості в романі Оксани Іваненко «Тарасові шляхи» // Збірник наукових праць, присвячений 185-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. – Київ, 1999. – С. 137–144.
5. *Братусь І.* З досвіду проведення уроків із позакласного читання за творчістю Оксани Іваненко // Шляхи підвищення ефективності вивчення української мови та літератури (матеріали Всеукраїнської міжвузівської науково-практичної конференції). 17–18 листопада 1999 р. – Київ, 2000. – С. 195–206.
6. *Братусь І.* Роман «Марія» Оксани Іваненко в контексті творів про Марка Вовчка // Слово і час. – 2000. – № 4. – С. 30–36.
7. *Братусь І.* Пошуки істини та краси. Проблема жанру історико-біографічної прози Оксани Іваненко. – Київ, 2000. – 172 с.
8. *Братусь І.* Аспекти вивчення жанрових особливостей історико-біографічних творів // Сучасний погляд на літературу. – Київ, 2000. – С. 128–132.
9. *Братусь І.* Ідейно-естетична організація роману Оксани Іваненко «Тарасові шляхи» // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених України. – Київ, 2000. – Вип. 1. – С. 39–42.
10. *Гор. Г.* Биографическая книга: проблемы и трудности жанра // Детская литература. – 1977. – № 5. – С. 8, 136 с.
11. *Жуков Д.* Биография биографии. – Москва, 1980. – 135 с.
12. *Зенкин С.* Биографии и контрбиографии. Интервью с Жаком Нефом // Иностранная литература. – 2000. – № 4. – С. 274–279.
13. *Мельничук Б.* Випробування істиною. Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення). – Київ, 1996. – 182 с.
14. *Немировский Е. Л.* Иван Федоров. – Москва: Наука, 1985. – 140 с.
15. *Слабошпицький М.* Наша людина в Австралії // Чуб Д. Живий Шевченко. – Київ: Веселка, 1994. – С. 136–139.
16. *Стоун І.* Биографическая повесть // Прометей. Историко-биографический альманах «ЖЗЛ» – 1966. – Т. 1. – С. 335–345.
17. *Чуб Д.* Живий Шевченко. – Київ: Веселка, 1994. – 140 с.